

CESTY KOŘENŮ AUDENOVY BÁSNICKÉ TVORBY: POETIKA ODKOUZLENÍ

Vít, Ladislav. *The Landscapes of W. H. Auden's Interwar Poetry: Roots and Routes*. New York – London: Routledge, 2022, 158 s.

Michal Peprník
Univerzita Palackého v Olomouci
michal.peprnik@upol.cz

Zachytit prchavý duch místa je jedním z velkých projektů poezie. Usiloval o to i W. H. Auden, jeden z největších angloamerických básníků 20. století. Až dosud však tento projekt kritici hodnotili spíše jen z formalistického nebo biografického hlediska. Ladislav Vít se ve své brilantní monografii rozhodl využít širšího spektra přístupů, s dominantním postavením tzv. humanistické geografie. Současně si zúžil zkoumané pole na meziválečné období, kdy — jak zjistil a přesvědčivě demonstroval — Audenova tematizace místa předjímá mnohé postupy a koncepty humanistické geografie a jeho meziválečná poezie se jeví jako progresivnější než ta poválečná. Humanistická geografie, obecně řečeno, zkoumá interakci člověka a reálně existujících míst, konkrétněji se zaměřuje na problematiku hranic, jedinečnosti míst a prostorového vnímání a prožívání a nebyla primárně určena pro zkoumání beletrie, natožpak poezie. Lze nicméně konstatovat, že Vítovi se apropriace teoretických konceptů a přístupů humanistické geografie podařila a pomohla mu otevřít nové pohledy na proměny Audenovy meziválečné a poválečné poetiky a posunout audenovské bádání o krok vpřed.

Text monografie je rozdělen do pěti kapitol, jimž předchází teoretický úvod. První kapitola objasňuje tzv. Audenovu mytickou geografii a představuje tři lokality, jež sehrávají v Audenově poetice klíčovou roli: oblast severoanglického pohoří Penniny, insulární Anglie a severský Island. Každé lokalitě je věnováno po jedné kapitole. Poslední kapitola se vrací k dvěma důležitým konceptům pojetí krajiny v humanistické geografii, homofonům *roots* a *routes* (kořeny a trasy) a syntetizuje Audenovu práci s geografickými lokalitami.

V úvodu je přehledně a srozumitelně, a přitom bez přílišného zjednodušování představen teoretický rámec humanistické geografie a proměny dobového historicko-společenského kontextu ve vztahu k přírodě a venkovu. Teoretické koncepty jako hranice, insularita, lokální identita, topofilie či eskapismus Vít čerpá především z Yi-Fu Tuana a z Doreen Masseyové. Podobně jako Masseyová se snaží najít kompromis mezi kulturním konstruktivismem a formalistickou analýzou reprezentace místa. Zatímco Tuan tvrdí, že jakékoliv místo se může stát posvátným a generovat topofilii, tedy vřelý afektivní vztah (s. 13), Masseyová, jak ukazuje Vít, se snaží brát v úvahu i jedinečnost místa ve smyslu individuální konfigurace jednotlivých aspektů místa a procesů v něm probíhajících. U Masseyové také Vít nachází oporu pro opuštění představy místa jako uzavřeného, ohraničeného prostoru, vybudovaného na hierarchickém kontrastu centra a periferie. Hierarchizace kontrastu se zakládá na preferování toho, co je *uvnitř*, na úkor toho, co je *venku* (s. 14), tedy na předpokladu hranice

mezi *tady* a *tam*. Tyto významy se potom nejčastěji realizují ve větších celcích, jako je vlast, rodný kraj či ostrov, a konstituují z progresivistického pojetí nežádoucí geografii odmítání (*geography of rejection*).

Důležitou roli ve Vítově analýze Audenovy tematizace místa má revize představy útěku do přírody jakožto útočiště. Jak odhalil Vít, Auden našel v Penninách typ krajiny, v níž o návratu do náruče nezkažené přírody nelze snít, neboť je to krajina poznamenaná industriální činností, kde se příroda mísí s opuštěnými objekty důlní činnosti. Je jenom škoda, že Vít nepropojil toto vnímání krajiny s asociacionismem pre-romantického a romantického krajinářství, kde se příroda snoubí s ruinami hradů a klášterů, aby objasnil významové posuny takovéto substitute.

Zúžením lokací na tři místa (severní Penniny a ostrovy Island a Anglie) Vít našel šťastnou topografickou kombinaci, jež v této konfiguraci zatím stála stranou zájmu kritiky. Velmi podrobně vysvětluje, jak prostorové představy těchto míst generují určitou formu básnického jazyka, tzv. *landguage* (termín S. T. Moslunda). Neopomíjí otázku podílu literárního kontextu — dokazuje, že Audenova poetika se utvářela jak v dialogu s tradicí přírodní a venkovské poezie a prózy, tak v polemice s modernismem skupiny Bloomsbury a s kritickým formalismem. Vít zdůrazňuje, že na rozdíl od formalistů Auden trval na tom, aby poezie čelila faktům současného světa a vyhýbala se pastorální sentimentálnosti a idealizující nostalgii po světě, jaký nikdy nebyl. Zobrazení místa proto často slouží jako odrazový můstek k úvahám o povaze skutečnosti, národní a občanské identitě a občanské odpovědnosti a angažovanosti (s. 11).

Velkou předností Vítovy monografie je komplexní přístup, zahrnující tradiční studie literárních vlivů (Thomas Hardy, John Betjeman a překvapivě i J. R. R. Tolkien), ale též vyhodnocování biografických faktů (kdy a kde Auden pobýval a jak to reflektoval v esejistice, publicistice i v deníkových záznamech). První kapitola s názvem „The Map of Auden's Mythical Geography“ (Mapa Audenovy mytické geografie) podrobně rekonstruuje formování Audenovy mytické a sakrální geografie a topofilie. Vít podrobně dokumentuje Audenovu tendenci polarizovat Sever a Jih a preferovat Sever, což se projevuje v Audenově volbě oblíbených míst: oblast Pennin v severní Anglii a Island. A dokonce i v rámci Pennin dává přednost severním Penninám před jižními. Tato oblast se stává jeho „skvělým dobrým místem“ („Great Good Place“, s. 37) a nabývá charakteru posvátného místa, jež je třeba chránit před necitlivými vetřelci (tj. turisty) a podle humanistické geografie vykazují základní atributy ostrova jako ohraničeného posvátného prostoru, poskytujícího útočiště před moderním světem. Tato konceptualizace potom vysvětluje Audenův „zvláštní“ vztah k Islandu, který na základě četby uchvátil jeho představivost už v dětství (s. 40–41).

Určitým problémem této části je tékavý pohyb na časové ose. Přestože těžiště práce spočívá v meziválečném období, příliš často se přeskakuje do poválečného kontextu a ne vždy se čtenář dokáže zorientovat, zejména když se retrospektivně cituje i z článků a esejů, jež byly napsány později. Např. představa ostrova jako „místa nevinnosti a pozemského ráje, kde neexistuje rozpor mezi přirozenou touhou a mravní povinností,“ (s. 37) se cituje ze sbírky esejů *The Enchafed Flood* z let 1949–1955, kdy tato představa už nemusí být úplně relevantní pro Audenovo pojetí ostrova ve třicátých letech.

Nelehkým úkolem bylo postihnout všechny aspekty zobrazení celku Anglie a přitom Audena nezdiskreditovat v očích dnešního progresivně orientovaného čtenáře.

U Audena lze totiž narazit na řadu konzervativních názorů a představ. V pozdějších člancích (asi po roce 1939) tyto aspekty sílí tak, že lze hovořit o etnocentrickém pojetí domova, jedinečném a hierarchicky nadřazeném všemu, co leží za hranicemi (s. 47). Tento příklon k nostalgickému pohledu na slavnou minulost a ke glorifikaci insulárního charakteru Anglie pramení — jak vysvětluje Vít — z obavy ze ztráty národní identity pod tlakem globalizace, jež podle Audena překvapivě zahrnuje i přistěhovalectví. Auden se obával, že globalizace a kosmopolitismus anglickou kulturu neobohacují, nýbrž spíše jen ředí (viz s. 49). Byl přesvědčen o tom, že Anglie už vyniká kulturní a regionální rozmanitostí a ta se stává obětí globalizace. Ostrovní Anglie je tedy Audenem etnocentricky tematizována jako hierarchicky dominantní centrum (s. 50–51), a implikuje Evropu jako periferii.

Tuto nepochybně dobově podmíněnou představu Vít vyvažuje jinými, progresivnějšími aspekty Audenovy poetiky. Upozorňuje, že mytizace kraje dětství (pohoří Pennin) se přece jenom odehrává v jiném konceptuálním rámci, a to v rámci tematizace Pennin jako periferie, a nikoliv jako privilegovaného centra. Během mapování Audenovy mytické geografie Vít účelně využívá řadu pojmů humanistické geografie, jejichž prototypy nachází i v Audenově poezii — trajektorie, trasy, obyčejnost a profánnost, jež nahrazují tradiční atributy lokální jedinečnosti, výjimečnosti a ohraničenosti.

Jestliže první kapitola zkoumala ideová východiska Audenovy mytické geografie a topofilie, jak se prezentovala převážně v próze, druhá kapitola se soustřeďuje na otázku, co se s těmito východisky děje v poezii, jak formují jeho *landguage* a co se s nimi děje v básnickém jazyce. Pečlivou analýzou Audenovy rané poezie z dvacátých let (především básně „Watershed“) Vít přichází s překvapivým závěrem, že v poezii z tohoto období je koncepce krajiny Pennin jiná, než jak ji Auden prezentoval retrospektivně v esejích a publicistice čtyřicátých a padesátých let. To, co je zdrojem topofilie a regenerace, není humanizovaná krajina (krajina poznamenaná lidskou průmyslovou činností), nýbrž příroda bez stop lidské činnosti (tráva, stromy, les, zvěř, jaro), zatímco humanizovaná krajina není obdařena znaky privilegovaného a posvátného místa, a naopak se jeví jako „zkažená a neuspokojující“ („flawed and unsatisfactory“). Jde o kontrast tak silný, že Vít hovoří o antinomii (s. 56). Paradoxně, jak tvrdí Vít, u Audena takto pojatá dichotomie nevede k neoromantickému návratu k přírodě, ale k uvědomění, že člověk se v průběhu vývoje již tak vzdálil přírodě, že není cesty zpátky, ale jen cesta vpřed, dále od přírody (s. 58). Relikty industriální činnosti v krajině Pennin se tak stávají znaky pokroku, snahy jít vpřed a proměnit přírodu v „uspokojující habitat“ (s. 58). To je Vítův fascinující objev, i když i v tomto případě se nakonec opírá o textové důkazy spíše z prózy (deníky) než z poezie. V druhé části této kapitoly Vít reprezentaci humanizované krajiny zajímavě doplňuje o další tematický aspekt: člověkem poznamenaná krajina neumožňuje obnovit ztracenou jednotu s přírodou; stává se pastí a průmyslové relikty znakem lidské marnosti dosáhnout změny, což opět vypovídá o proměnách Audenovy poetiky místa.

Třetí kapitola se zaměřuje na další vývoj pojetí místa v třicátých letech. Řeší otázku, jak Audenova rostoucí společenská angažovanost ovlivňuje tematizování insulární Anglie v jeho poezii z tohoto období. Z Vítovy analýzy jednotlivých topograficky situovaných básní Auden vychází jako společenský kritik a demytizátor, jenž kriticky hodnotí projevy insularity a izolacionismu, dehumanizující vliv industrializace

a masové kultury, ztrátu individuální nezávislosti a jedinečnosti, rostoucí pasivitu lidu a nezáměr o věci veřejné, jejichž kořeny spatřuje v rozpadu komunitního života (s. 82–83). Stranou Audenovy kritiky nezůstávají ani poetická topoi tematizující starou dobrou Anglii jako „dobré místo“ („Good Place“, s. 86). Z Vítovy analýzy vyplývá, že toto demytizující významové směřování se vytrácí na počátku druhé světové války, kdy se Audenův poetický jazyk v americké emigraci proměňuje, sílí konzervativní akcent na posvátnost místa a stále více se prosazuje topos ostrova Anglie. Vít tento obrat přisuzuje Audenově náboženské konverzi a novým ideovým kontextům, s nimiž se Auden seznámil během pobytu v zahraničí (s. 69). Topos Pennin začíná sloužit, jak Vít trefně poznamenává, propedeutice lásky (s. 69). Nicméně, jak připouští, v poezii třicátých let lze najít i ojedinělé patriotické oslavy insularity a typicky anglických lokalit, tyto však, dle jeho názoru, nevykazují atribut hranic a zůstávají „otevřené“ aktuálnímu dění ve světě. „Básnická díla nezdůrazňují etnocentricky lokální specifčnost a identitární opozici ‚my uvnitř‘ a ‚oni venku‘. I přes Audenovu neutuchající kritiku globalizace a jeho důraz na jedinečnost insulární krajiny a kultury Anglie v pozdější tvorbě ve třicátých letech nepropagoval ani jedno z toho. V jeho básnickém jazyku nenajdeme žádné jiné stopy hranic označujících takovouto diferenciaci a nadřazenost než takové, jež jsou určeny ke smazání“ (s. 102). Vít tuto tezi demonstruje v pronikavé analýze básně „Dover“ (1937). Jako přístav Dover představuje strážnou hranici ostrova, kde panuje řád, ale je i spojnicí s kontinentem, procházejí jím tedy různé trajektorie, jež ho zaplétají (*enmesh*) do mezinárodního prostoru (s. 80).

Ve čtvrté kapitole, jež se zaměřuje na Island jako severský ostrovní topos, Vít citlivě rozkrývá napětí mezi okouzlením z jiného, primitivnějšího světa blíže přírodě, tedy pohybem uvnitř ostrovních hranic, a trajektoriemi, jež vedou ven, za hranice ostrova, od konkrétního k obecnému, od blízkého ke vzdálenému. Audenův zájem o Island byl podnícen Tolkienovými přednáškami na Oxfordské univerzitě, ale teprve v roce 1936 Auden našel příležitost ostrov poprvé navštívit a nechat se okouzlit. Auden přijel s úkolem napsat o Islandu cestopis. Analýza tohoto velmi neobvyklého multižánrového cestopisu završuje explikaci Audenovy poetiky místa. *Letters from Iceland* (Dopisy z Islandu) jsou literární koláží kombinující básně s deníkovými záznamy, komentáři a fotografiemi. Inspirován Marshou Bryantovou Vít pozorně rekonstruuje Audenovo metapoetické přemýšlení o specifických možnostech zobrazování a limitech literárních druhů, textového a obrazového média. Dochází k dalšímu překvapivému závěru, že i přes Audenovo prověřování možností zobrazení místa není jeho hlavním cílem ani tolik snaha o věrnou reprezentaci Islandu jako krajiny a společnosti utvářené krajinou, klimatem a životním způsobem, jako spíše potřeba reflektovat možnosti a meze různých žánrových forem zobrazit výjimečnost určité krajiny a lokalit (s. 118). Vít argumentuje, že v Audenově poetice se prosazuje představa, že hlavní předností poezie je její schopnost negace — odmítnutí existujících konvencí zobrazení a mytologizace míst, neboť poezie prezentuje subjektivní a konkrétní pohled na místo jako geografický a společenský prostor a krajina vrací subjekt k sobě samému a jeho vnitřnímu světu asociací a vzpomínek. Jak tvrdí Vít (a dokládá to bohatými textovými odkazy), krajina funguje jako spouštěč obrazovosti. Audenovy obrazy Islandu neromantizují a představují přírodní a lidský svět jako „neklidnou a rozmarnou entitu“ (s. 128). Tyto závěry o metapoetické povaze Audenovy poezie mi připadají jako poplatné postmoderní optice, nepochybně

v Audenově poezii figurují, ale nabízí se otázka, do jaké míry jsou opravdu tak dominantní, jak je Vít prosazuje.

Poslední kapitola „Roots, Routes and Landscapes“ (Kořeny, trasy a krajiny) je vlastně závěrem a shrnuje výše uvedené, tj. vývoj od přístupu anticipujícího metody a koncepty progresivistického křídla humanistické geografie v poezii dvacátých a třicátých let ke konzervativnější mytizaci a sakralizaci oblíbených míst po roce 1939 a příklonu k topofilii. Vít však znovu připomíná, že ani tento konzervativnější obrat nic nezměnil na Audenově kritice „romantizujících geografí a idealizací historie“ (s. 135). Pro tuto tendenci našel Vít v Audenově próze pěkné obrazné pojmenování — odkouzlení (*disenchantment*) (s. 135), což se děje v Audenově poezii postupem od konkrétního k obecnému prostřednictvím paraboly (s. 136). Lze ovšem namítnout, že tato metoda je poezii vlastní a přínos spočívá spíše v aktualizovaném pojmenování, jež sugestivně naznačuje, že okouzlení je jenom formou poblouznění, a proto je třeba rituály odkouzlení provádět.

Četba textu byla zajímavá, ale nelehká práce, ne vždy se v houšti detailních analýz daří vést nit souvislostí dostatečně zřetelně. Určité orientační problémy pro čtenáře spočívají také v tom, že se vývoj Audenovy poetiky neprezentuje v přehledné chronologii. V první kapitole vlastně jako by začínal od konce, neboť předkládá Audenův mýtus místa, který se však plně zformoval až za hranicemi zkoumaného období, tj. po roce 1939, a to ještě převážně v esejistice a publicistice. Pak následuje druhá kapitola, jež funguje jako retrospektiva, neboť se vrací do dvacátých let a prokazuje, že v rané poezii tento mýtus vlastně chyběl a krajina promlouvala k Audenovi „jiným jazykem“. V třetí kapitole se osciluje mezi mýtem a deziluzí rané tvorby.

K rekonstrukci Audenovy poetiky místa Ladislav Vít využívá široké škály literární kritiky, teorie, historicko-biografických faktů a samozřejmě i pojmový aparát humanistické geografie jako trasování, poréznost a hybridnost. Vít se vyjadřuje hutně, precizně. Text monografie je opatřen pečlivě dokumentovaným, bohatým poznámkovým aparátem a je psán excelentní angličtinou. V interpretaci básní je Vít natolik přesvědčivý, že nedává čtenáři mnoho příležitostí zapochybovat o správnosti úsudků. Je třeba vyzvednout, že kniha vyšla v pěkném grafickém provedení v ediční řadě *Perspectives on the Non-Human in Literature and Culture* prestižního angloamerického vydavatelství Routledge. Není pochyb, že Vítova monografie v evropské konkurenci obstojí. Široký interdisciplinární záběr i hloubka analýzy z ní činí náročnou tematickou studii poetiky místa a prostoru.